

Bakonyi István

KÖLCSEY

Minden nemzet életében vannak kivételes pillanatok. Sorsfordítók, hitet és erőt adók. A teremtet világ kivételes ajándékai, amelyek évszázadokra adnak irányt, lelki töltődést, reményt és biztonságot. Szerencsés esetben ezek a pillanatok nem vérrel áztattak, nem az erőszak keserű gyümölcsei. Sokkal inkább a szeretetnek, a teremtő gondolatnak és a tiszta szívnek az áldott következményei.

Ilyen esztendőnek tudhatjuk 1823-at, annak is az első hónapját. Küszöbön a reformkor, a magyar történelem egyik legdicőségesebb korszaka, mindmáig ható csodájával, s majd 1848–49 forradalmas, szabadságharcos történéseivel. Ekkor, 1823 januárjában még másfajta dolgok történnek. Az év első napján világra jött Petőfi Sándor, akinek szülei még nem tudhatták, hogy negyedszázaddal később mi történik a most még békésen szuszogó csecsemővel. Néhány hetes csak, amikor egy, már ismert költő, Kölcsey Ferenc megírja nemzeti énekünket a tetőző nemesi ellenállás idején. Háta mögött a magyar sors vérvizataros százaival.

Azóta ez a legszentebb irodalmi alkotásunk, s később Erkel Ferenc gyönyörű zenéjével legszebb énekünk. Valódi imádságunk. Vannak, akik szerint túlzottan borúsak gondolatai, bár ők sem tagadják, hogy ezek a színek a magyar sorssal szoros összefüggésben állnak. Valószínűleg azoknak van inkább igazuk, akik vallják: a bajok, a kínok kimondása egyben segít a föloldásban is. Éppen a mindig énekelt első strófában az isteni áldást kéri, s a víg esztendő, a víg jövő eljöveteleiben bízik a költő, kinek műve nyomán születtek még rokon lelkületű remekművek. Például Vörösmarty Mihály Szózata, újabb kori ünnepeink záróéneke, vagy éppen a huszadik században a mártírsorsú Radnóti Miklós Nem tudhatomja, a vers, amely a korszak Szózatának is fölfogható. S tegyük hozzá: ez utóbbi mű szerzője nem a jól fűtött nyugat-európai kávéházakban becsmérelte hazáját, amelyből vétetett, hanem a halál torkában szakadt föl belőle a gyönyörű valomás. Hazaszeretetének ércnél is maradandóbb bizonyágtétele.

Igen, Kölcsey Himnuszának szellemisége így él tovább a nemzet lelkében és gyakorlatában. Pedig mint minden műnek, ennek is különös a sorsa. Volt idő,

amikor például az egyik legvéresebb kezű diktátornak szemet szúrt az „Isten, áldd meg a magyart!” Az ötvenes években született legenda szerint megpróbálta rávenni a korszak legnagyobb zenészét és poétáját, hogy írjanak új himnuszt. De Kodály Zoltán és Illyés Gyula ellent tudott állni, és akkor, az igazságtalan Mátyás korában is megmaradt a reformkor himnusza. S kinek a torka nem szorul el, amikor egy olimpiai győzelem, vagy éppen a szilveszteri pillanat varázsa közben fölhangzik a jól ismert dallam és szöveg! Megszentelt percek ezek. Erősítik hitünket és életünket, szorosabbra fűzik hazánk iránti érzéseinket. Cselekvésre buzdítanak minden időben.

Miként Kölcsey életére is jellemző a cselekvés, a hazáért tenni akaró szándék. Országgyűlési képviselőként küzdött az igazságért, és a szónoki műfajban is nemzete legjobbjai közé tartozott. Parainesisében erről így vall:

„A szónokság szabad nép körében támadt, s szabad nép életéhez tartozik. Ének hangja szelídít meg a vad csoportokat, a mívelt nemzet tömegét szónoklat vezérli, s ennél fogva nem hiú gond az, melyet ékesszólás elérésére szentelünk. Szó szavat húz maga után, élő tanácskozásban fejlik ki, s tartatik fenn a szabadság szelleme, s jaj a nemzetnek, mely írott parancsokat némán olvas, s vakon engedelmeskedik! Add hozzá, hogy a szónokság sok és mély tudományt, sok és lélekemelő gyakorlást, sok és szívrázó erőt kíván, s mondhatod-e haszontalannak a fáradságot, mely annak megnyerésére éveken keresztül fordítatik?”

Elmélet és gyakorlat egységét igazolja, hogy maga, a költő is remek országgyűlési beszédeket hagyott az utókorra. Nyelvezete, logikája, kristálytisza szelleme máig ható példa lehet. Hallgassunk meg néhány részletet az 1832-ben Pozsonyban elhangzott szónoklatból! Abban az időben az egyik ülés tárgya volt a magyar nyelv hivatalossá tétele, a latin nyelv több évszázados uralma után. A főrendek már kétszer visszautasították az alsóház javaslatát, s ezután emelkedett szólásra Kölcsey Ferenc.

„...Mi ezen kívánság eredete? Csak az, mert magyarok vagyunk. Ha német vagy más idegen nyelvet kívánnánk felvenni, akkor lehetne szüksége a kívánság eredetét kérdezni: de e mostani kívánságunknak, mely a nemzettel együtt született, állandóul azzal öszvekapcsoltatott, eredetét hosszasan keresni akar ni nem egyéb pusztá ürügynél, mely által a dolog továbbra is elhalasztassék. A kívánság terjedése? Olyan kérdés, mit tenni miért kellett legyen, nem értem.

Természetesen ennek több vagy kevesebb kiterjedése nem lehet, mint a magyar nemzet és ország, mint a magyar kormány minden ágainak határa. A lehetőség? Minekutána negyvenhárom év küzdései után oda jutottunk, hogy már a múlt országgyűlésnek nyolcadik törvénycikkelyénél fogva, minden, ki ezután hivatalba lépni fog, minden, ki ezután ügyvéd lenni akar, magyarul tudjon: többé nincs semmi lehetetlenség. Részünkről mindnyájan tudunk, beszélünk magyarul, tehát írhatunk egyszerre magyar törvénycikkelyt és felírást, a kormány részéről természetesen a kancelláriát, mely magyar, alá kell vetni az említett törvénycikkelynek, és jól is tudjuk, hogy ott oly urak állanak, kik értik nyelvünket. Hol itt a lehetetlenség, hogy most mindjárt ne teljesíttessenek azok, amiket kívánunk?...”

Összhangban van ez a beszéd a testőríró Bessenyei György Magyarság című művében írottakkal, vagyis: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, idegenen sohasem.” Hasonlóképpen a legnagyobb magyaroknak tartott Széchenyi István érdemeit is itt kell hangsúlyoznunk, hiszen ő a nemzet közakarátának eleget téve alapította meg az Akadémiát, azt a szervezetet, amelynek küldetéséhez tartozik az anyanyelv védelme, ápolása. Ezek után kerülhetett a magyar nemzeti nyelv ügye 1833-ban a diéta elé. Ahogy jeles nyelvészprofesszorunk, Bencédy József írja a Kölcsey-beszéddel kapcsolatban: „A nemzet életére kiható téma, logikai érvelés, majd érzelmi alátámasztás – három olyan pillér, mely magyarázza a kortársak figyelmét, elismerését és az utókor megbecsülését.” De térjünk vissza e kiváló retorikai teljesítményhez, annak befejezéséhez.

„... Ha pedig még egyszer csakugyan írunk, jelentjük ki azon tántoríthatatlan elhatározásunkat, hogy előbbi üzenetünkötől semmi esetre el nem állunk, hogy ha helybenhagyást ezúttal sem találunk, mi a fejedelemhez vivő utat magunkban is meg fogjuk keresni. Az elkészerített hazafiúság érzelmei nagy jogokat adnak, csak erős kebelben lángoljanak. Sokszor halottam én itt erőről, morális erőről szót tetetni, s ezen pillanatban szólítom fel a Tekintetes Rendeket, ezen erőt kifejezni, s úgy vélem, nem szólítom fel híjában, mert íme, én is, ki egyike vagyok a leggyengébbeknek, nyilván s egyenesen kimondom: előbb fog e kebel megrepedni, mintsem a nemzeti nyelvre nézve tett kívánságtól egy pillanatra is elálljak.”

Szenvedélyes, lelkesítő és határozott hang. A romantika egyik legjobbjának hangja. Annak a stílusnak

a példája, amelyben az alkotó képzetnek épp oly fontos a szerepe, mint az organikus természetfelfogásnak, valamint – főleg Kelet- és Közép-Európában, például az orosz és a lengyel irodalomban – a hazafias szellemnek, a dicső múltból merített gondolatnak. A romantika egyik legszebb és legtömörebb magyar példája is Kölcsey Ferenc nevéhez fűződik híres epigrammája, az 1831. december 29-én Csekén írott Huszt által.

*„Bús düledékeiden, Husztnak romvára megállék.
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél, s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond, Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövővel komolyan vess össze jelenkort.
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”*

Egy nagy továbblépésnek vagyunk itt a tanúi. Miközben néhány sorban fölvonul a romantika eszköztára, kész a reformkor programja, összhangban a korrall, az országgyűlési szerepvállalással. A romantikus költészettel, a semmiből új világokat teremteni akaró alkotó ember szándékaival. A múlt árnyai helyett a költő tekintete a jelenre és a jövőre irányul. Az árnyakat, a romok sötétjét legyőzi a Fény, és költőnk vágyai között ott lappang, hogy jöjjön el már végre a fény birodalma. Miként mi, kései utódok is erre vágyunk szakadatlanul...

Ugyanakkor lelkünk mélyéről feltörő akaratunk, hogy a múltat nem szabad végképp eltörölni. Hiszen Kölcsey vagy Vörösmarty egyaránt táplálkozik belőle, mint ahogy a regényíró óriás, a harmadik nagy magyar romantikus Jókai Mór is. Az egyik vezérgondolatuk Vörösmarty Mihály megfogalmazásában: „Régi dicsőségünk, hol késsel az éji homályban?” S a régi dicsőségnek megvannak a történelmi nagyjai, a magyar múlt hősei. Tragikus is dicső múltunk jeles szereplői. Kölcsey fölnezz rájuk, s például a Zrínyi második éneke című versben így szólal meg.

*Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat,
Vérkönnnyel ázva nyög feléd!
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad,
És marja, rágja kebelét.
A méreg ég, és ömlik mély sebére,
S ő védtelen küzd egyedül,
Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére,
Vagy itt az óra, s végveszélybe dűl!*

Áldást adék, sok magzatot honodnak,
Mellén kiket táplál vala,
S másokra vársz, hogy érte vívni fognak?
Önnépe nem lesz védőfala?
Szív, lélek el van vesztegetve rátok,
Szent harcra nyitva várt az út,
S ti védőfalat körüle nem vonátok,
Ő gyáva fajt szült, s érte sírba jut.

De szánjad, ó, sors, szenvedő hazámat!
Te rendelél állást neki:
S a vad csoport, mely rá dühödve támad,
Kiket nevelt, öngyermeki.
Taposd el a fajt, rút szennyét nememnek,
S míg hamvokon majd átok ül,
Ah tartsd meg őt, a hűv anyát, teremnek
Tán jobb fiak, s védvén állják körül.

Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja
Szülötti bűnein leszáll,
Szelid sugárit többé nem nyugtatja
Az ősz apák sírhalminál.
És más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblű nép,
S szebb arcot ölt e föld kies határa,
Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.

Ez, a Kölcsey halála előtt nem sokkal született vers újra a himnusz magasztalókat idézi, tragikus és romantikus világlátásával, a nemzet sorsa iránti elkötelezettséggel. A történelmi múlt egyik nagy példájával. Akkor idézi meg Zrínyit, amikor éppen tíz esztendő van még hátra az 1848-as forradalomig, ami mintegy betetőzése lesz a reformkori folyamatoknak. S miként a kor, így Kölcsey egész életműve is fölmutatja a változást, a változatosságot. Nem egyenesen fölfelé ívelő a reformkori folyamat, vannak benne gyors előrelépések, de vannak benne megtorpanások is. Akár egy ember életében... Akár egy nemzet egész történetében... Ám egyértelmű, hogy folyton a tökéletesebbé válás lebeg legjobbjaink szeme előtt, s egy percre sem hátrálnak meg. A költő gyakran szembe néz az írás értelmével, a tettek morális következményével. Erről is szól a Vanitatum vanitas. (Magyarul: hiúságok hiúsága.)

Itt az írás, forgassátok
Érett ésszel, józanon,
S benne feltalálhatjátok,
Mit tanít bölcs Salamon:
Miképp széles e világon
Minden épül hitványságon,
Nyár és harmat, tél és hó
Mind csak hiábavaló.

Földünk egy kis hangyafészek,
Egy perchozta tünemény,
A villám és dörgő vészek
Csak méhdongás, s bolygó fény,
A történet röpjölése
Csak egy sohajtás lengése,
Pára minden pompa s ék,
Egy ezred egy buborék.

Sándor csillogó pályája,
Nyúl vadászat, őzfutás,
Etele dülő csordája
Patkánycsoport, foltdarázs,
Mátyás dicső csatázási,
Napóleon hódítási,
S waterlooi diadal,
Mind csak kakasviadal.

A virtus nagy tüneményi
Gőz, mit hagymáz lehele,
A kebel lángéreményi
Vértolulás kínjele,
A vég, melyet Socrat ére,
Catonak kihulló vére,
S Zrínyi Miklós szent pora
Egy bohóság láncsora.

És ti, bölcssek, mit hozátok
Ami volna szép s jeles?
Mámor bírta koponyátok,
Plato s Aristoteles.
Bölcselkedő oktalanság,
Rendbe fűzött tudatlanság,
Kártyavár s légállítvány,
Mindenféle tudomány.

Demosthén dörgő nyelvével
Szitkozódó halkufár,
Xenofon mézbeszédével
Rokka közt mesére vár.

Pindár égi szárnyalása
Forró hideg dadogása,
S Phidias amit farag
Berovátkolt kódarab.

Mi az élet tűzfolyása?
Hulló szikra melege.
A szenvedelmek zúgása?
Lepkeszárny fergetege.
Kezdet és vég egymást éri,
És az élet hú vezéri
Hit s remény a szűk pályán,
Tarka párák s szivárvány.

Holdvilág csak boldogságunk,
Füst a balsors, mely elszáll,
Gyertyaláng egész világunk,
Egy fúvállat a halál.
Vársz hírt s halhatatlanságot?
Illat az, mely tölt virágot,
És rózsát, ha elhúll,
Még egy perccel éli túl.

Hát ne gondolj e világgal,
Bölcs az, mindent ki megvet,
Sorssal, virtussal, nagysággal
Tudományt, hírt s életet.
Légy, mint szikla rendületlen,
Tompá, nyúgód, érezetlen,
S kedv emel vagy bú temet,
Szépnek s rútnek húnyj szemet.

Mert mozogjon vagy álljon
E parányi föld veled,
Lengjen fényben, vagy homályon
Hold és nap fejünk felett,
Bárminő színben jelentse
Jöttét a vándor szerencse,
Sem nem rossz az, sem nem jó,
Mind csak hiábavaló!

Mondják, hogy a magyar költészet fő vonulatához hozzátartozik a bölcselkedés, a filozófiai közelítés. Az ilyesfajta gondolatiság jól látható ebben a műben, ami egyébként nem sokkal a Himnusz után született meg, 1823 tavaszán. Mindamellelt inkább rokona Vörösmarty Mihály kései, drámai hangú költeményeinek, leginkább a Gondolatok a könyvtárban kínzó kérdései járnak a fejünkben, miközben a bűnnek számító

hiúság, Kölcsey Ferenc megfogalmazta természetrajzát ízlelgetjük. Hiúságnak minősül itt sok minden, olyan értékek is, amelyekről a földi halandó esetleg másképpen gondolkodik. Kakasviadalnak minősül a katonai hódítás, és nem menekülnek sem az ókor nagyjai, sem a történelem újabb századaiban szerepet játszó a keserű bírálat elől. Kemény, igazságkereső hang a Kölcseyé, s nem ártana ma sem figyelnünk szavára, intelmeire. Igen, közel áll hozzá az akár Szent Istvánt is idéző intelmek sora. Erről tanúskodik a Kölcsey Kálmánhoz írott Parainesis, amiből álljon itt néhány részlet!

„Mi a boldogság? Az emberek száz meg százfélét hittek annak lenni, s mindaz nem egyéb eszköznél, miáltal azt elérhetni reméllék vala, s elérni mégsem tudhaták. Mind azért, mert törekvésök célát az eszközzel összetéveszték, mind azért, mert oly valamit tettek célá, ami csak más, való cél után küzdés következeként tűnhet fel. Boldogság fájdalommal s keserűséggel együtt meg nem állhat. Mondhatod-e, hogy ember általános boldog lehet? Embernek időről időre lehetnek örömei, de azok vagy hirtelen enyészve keservekkel váltatnak fel, vagy hosszasan maradván unalomba mennek által. Érzékeny szívnek több fájdalom jut, mintsem általános boldogságra számot tarthasson, érzéketlen sem jót, sem rosszat nem érezhet. A megadás nyugalma csendes érzemény, de szenvedés következése, s annak emlékezetét le nem vehetkezi. Megkeményedés a fájdalom iránt, az öröm útát is bezárja, s érzéketlenséggé vál. Higgy nekem, e szó: boldogság, egyike a legbizonytalanabb s legszűkebb értelmű kifejezéseknek, s ki boldogságot vadász, árnyékot vadász. Teljesített kötelesség s nemes törekvések önérzése küzdés s bánat közt is nyugalmost tenyészt, s ha e nyugalommal, boldogság cím alatt megelégszel: annak megnyerése szép, jó s erős léleknek keresés nélkül, csupán tettei következésében bizonyos. Minden egyes ember, még a legnagyobb is, parányi része az egésznek, s minden rész az egészért lett alkotva, azért kell munkálnia is. Ki saját jóllétét egyetlenegy fő cél gyanánt űzi, neveltségessé teszi magát minden gondolkozó fej előtt. Az emberiség, mint az óceán, melynek ezredekeig, miriádokig tartó élet rendelteték, egy ember, mint egy buborék, mely támad, ide s tova hanyatlik, s pillantat múlva széjjelpattan, a megmérhetlen tömegben eltűnendő. Ez elmentélben vigasztaló gondolat fekszik. Mert saját kicsiny voltunk érzete az egész nagyságra vetett tekintet által magasztaltatik fel, s egyszersmind a kétségbeesés

keserítő gyötrelmeit szenvedések közepette is elkerülhetjük. Ugyanis, bár minden küzdéseink mellett magunk számára jobb napokat nem vívhatónk ki: de tisztán érezve, hogy emberi rendeltetésünk fő célja nem is ez vala, nem nézünk átokkal vissza a pályára, mely ha nekünk töviset hozott is, nemünknek most vagy jövőben virágot és gyümölcsöt teremhet.

Most pedig, szeretett gyermek, isten veled! Most még a gyermekkor bájos álmai kebeledhez gondot félni nem engednek, de eljön egyszer az idő, s a tapasztalás égető nappala téged is felébreszt. Ha majd e felébredés kínos óráiban e lapokat előveended, jusson emlékezetedbe: miképpen a felébredés kínos órájának gyötrelmeit én is teljes mértékben szenvedtem, azonban szerelmemet az emberiség, s bizodalमत az örök sors iránt híven megőrizni törekvém, s hidd el nekem, ki e kettőt bírja, az füstbe ment remények után sem fog vigasztalás nélkül maradni.”

Himnusz-költőnk intelmei máig hatnak. Akkor is, ha tudjuk: keserves sorsú ember írta le őket, olyan alkotó, aki egyként viselte szívében az egyetemességet, a magyarságot és személyes sorsát. Borús soraiból is rendkívül sokat tanulhat a kései utókor, s biztatásaival, a Husztban megfogalmazott nemes programmal pedig erkölcsi kötelességünk jól gazdálkodni. Igaza van Németh Lászlónak, amikor azt írja, hogy: „...Kölcsey magánya mély és kriptaszerű volt, hangja síri, hatása borzongató.” Ám éppen ez a borzongató hatás képes arra, hogy bennünk teremtőerővé váljon.

(Elhangzott a székesfehérvári Vörösmarty Színházban 2010. január 22-én, a magyar kultúra napján.)